

PUL OQIMLARI TO'GRISIDAGI HISOBOTNI XALQARO
STANDARTLAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH

Saatova Nargiza Kayum qizi –
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
“Moliya va buxgalteriya hisobi” fakulteti
MBR-21 guruh 1 kurs magistranti
Ilmiy rahbar: A.N.To'rayev

Abstrakt: *This article describes how to prepare a cash flow statement using the direct method based on International Financial Reporting Standards. In our country, only the direct method is used in the preparation of cash flow statements, so the introduction of the direct method by us will help to increase investor confidence in financial statements.*

Keywords: *cash, cash equivalents, cash flow statement, direct method, operating activity, investment activity, financial activity, financial statement, receipts from customers, payments to suppliers for goods and services, payments to employees, profit tax payments.*

Moliyaviy hisobotlarni moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari bo'yicha tuzish lozimligi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-fevraldagi PQ-4611 sonli “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida” gi qaroriga asosan belgilangan. [2]

Shundan kelib chiqqan holda, Pul oqimlari to'g'risidagi hisobotni xalqaro standartlar asosida tuzish lozimligi belgilanadi.

Xalqaro amaliyotda investitsiyalat asosiy e'tiborni moliyaviy hisobotning shakllaridan biri bo'lgan pul oqimlari to'g'risidagi hisobotga qaratadi. Sababi, sub'ektga qancha pul kirishi va chiqishi ko'p bo'lganligi ularning qiziqishiga zamin uyg'otadi.

Pul oqimlari to'g'risidagi hisobot, boshqa moliyaviy hisobotlar bilan birgalikda foydalanilganda, foydalanuvchilarga xo'jalik sub'ektining sof aktivlaridagi o'zgarishlarni, ularning moliyaviy strukturasi (likvidligi va to'lov qobiliyati)ni va o'zgarayotgan imkoniyatlar va sharoitlarga moslashish maqsadida o'zining pul oqimlari summasi va muddatlariga ta'sir ko'rsata olish qobiliyatini baholash uchun ma'lumot bilan ta'minlaydi. Pul oqimlari to'g'risidagi ma'lumotlar xo'jalik sub'ektining pul mablag'lari va ularning ekvivalentlarini keltirib chiqarish imkoniyatlarini baholashda foydalidir, hamda foydalanuvchilarga har xil xo'jalik sub'ektlariga tegishli kelgusi pul oqimlarining joriy (keltirilgan) qiymatini baholash va solishtirish modellarini ishlab chiqish imkonini beradi. [10]

Pul oqimlari to'g'risidagi hisobot undan foydalanuvchilarga xo'jalik yurituvchi sub'ektning moliyaviy ahvolidagi o'zgarishlarni baholashga imkon beradi, ularni hisobot davrida qancha pul tushgani va qancha pul chiqqani to'g'risidagi axborot bilan ta'minlaydi. Pul oqimlari to'g'risidagi xisobot pul tushumlari va to'lovlarini uchta asosiy toifaga ajratadi: operatsion, investitsion va moliyaviy faoliyat.

Operatsion faoliyat natijasida kelib chiqadigan pul oqimlarining summasi - xo'jalik sub'ekti, moliyalashtirishning tashqi manbalariga murojat qilmasdan, o'z operatsion faoliyatidan yuzaga kelgan qarzlarni to'lash, o'zining operatsion faoliyatini yurgizish qobiliyatini saqlash, dividendlarni to'lash va yangi investitsiyalar qilish uchun yetarli bo'lgan pul oqimlarini qay darajada hosil qilganligini aks ettiruvchi asosiy ko'rsatkichdir. Operatsion faoliyatidan oldingi davrlarda kelib chiqqan pul oqimlarining alohida tarkibiy qismlari to'g'risidagi ma'lumot, boshqa ma'lumotlar bilan birgalikda, operatsion faoliyat bo'yicha hosil bo'ladigan kelgusi pul oqimlarini prognoz qilishda foydalidir.

Operatsion faoliyat bo'yicha pul oqimlarini aks ettirish [11] (BHMSda quyidagilar ochib berilmagan):

Tadbirkorlik sub'ektlari operatsion faoliyat bo'yicha pul oqimlarini bevosita usulni qo'llash orqali hisobotda ko'rsatishi ma'qullanadi. Bevosita usulni qo'llash natijada kelgusi pul oqimlarini baholash uchun foydali bo'lishi mumkin bo'lgan

hamda bilvosita usulni qo'llashda aks ettirilmaydigan ma'lumotlar ta'minlanadi. Bevosita usul qo'llanilganida, yalpi pul tushumlari va yalpi pul to'lovlarining asosiy toifalari to'g'risidagi ma'lumotni quyidagi yo'llar bilan olish mumkin: tadbirkorlik sub'ektining buxgalteriya hisobi ma'lumotlaridan; yoki umumlashgan daromad to'g'risidagi hisobotda aks ettiriladigan sotishdan tushum, sotish tannarxi (moliyaviy institutlar uchun foizlar va shunga o'xshash daromadlar hamda foiz xarajatlari va shunga o'xshash xarajatlar) va boshqa moddalarni quyidagilarga tuzatish orqali: davr mobaynida tovar-moddiy zaxiralardagi va operatsion debitorlik va kreditorlik qarzaridagi o'zgarishlar;

boshqa pul mablag'lari harakatlanmaydigan moddalar; va investitsion yoki moliyaviy faoliyat bo'yicha pul oqimlarini keltirib chiqaradigan boshqa moddalar.

Xo'jalik yurituvchi sub'ekt operatsiya faoliyatidan vujudga kelgan pul mablag'lari harakatini quyidagilardan foydalanib, ochib beradi:

Yalpi pul tushumlari va yalpi pul to'lovlari asosiy turlari ochib beriladigan bevosita usul;

Bilvosita usul. Bu usulga muvofiq sof daromad yoki zararga joriy aktivlar va majburiyatlarning o'zgarishiga, ishonchsiz operatsiyalarga, shuningdek operatsiya investisiya yoki moliya faoliyati natijasida olingan daromadlar va ko'rilgan zararlarga qarab o'zgartirish kiritiladi. [12]

BHXS: IAS 7 ga ko'ra, tadbirkorlik sub'ektining pul oqimlari to'g'risidagi axborot, moliyaviy hisobotlardan foydalanuvchilar uchun, tadbirkorlik sub'ektining pul mablag'lari va ularning ekvivalentlarini hosil qilish qobiliyatiga hamda ushbu pul oqimlaridan foydalanish ehtiyojlariga baho berishda asos sifatida foydalidir. Pul oqimlari to'g'risidagi hisobot davr davomidagi pul oqimlarini operatsion, investitsion va moliyaviy faoliyatlar bo'yicha tasniflangan holda ko'rsatishi kerak.

Izchil turkumlashtirish:

Pulga daxli bo'lmagan operatsiyalar kiritilmaydi;

To'g'ri yoki egri usulni qo'llash MHXS 7 to'g'ri usulni qo'llashni tavsiya etadi;

Moliya tashkilotlariga hisobotlarni NETTO asosida tuzish imkonini beradi.

Xo'jalik yurituvchi sub'ektlarga pul oqimlari to'g'risidagi hisobotni tuzish, hisoblash tamoyiliga amal qilmaydi. Shundan kelib chiqqan holda, pul oqimlari to'g'risidagi hisobotni bevosita usulda tuzish uchun operatsion faoliyatning pul mablag'lari oqimini aniqlash uchun quyidagi ko'rsatkichlarga e'tibor qaratish lozim:

Xaridorlardan tushum;

Tovarlar va xizmatlar uchun yetkazib beruvchilarga to'lovlar;

Xodimlarga to'lovlar;

Foyda solig'i bo'yicha to'lovlar.

Pul oqimlari to'g'risidagi hisobotlarni tuzishda, avvalombor, xalqaro standartlar asosida tuzilgan moliyaviy holat to'g'risidagi hisobot hamda foyda va zararlar to'g'risidagi hisobotdan foydalaniladi.

1 – jadval.

ABC kompaniyasining moliyaviy holat to'g'risidagi hisobotidan ilovalar

	Yil boshiga	Yil oxiriga
Aktivlar:		
Xaridorlardan olinadigan schyotlar	55 000	47 000
Zaxiralar	110 000	144 000
Tovarlar va xizmatlar uchun berilgan avanslar	5 000	1 000
Yetkazib beruvchilarga to'lanadigan schyotlar	43 000	50 000
Mehnatga haq to'lash bo'yicha majburiyatlar	9 000	10 000
To'lanadigan joriy foyda solig'i	5 000	3 000

2 – jadval.

ABC kompaniyasining foyda va zararlar to'g'risidagi hisobotidan ilovalar

“Foyda yoki zarar” bo'limi	
Tushum	698 000
Realizatsiya tannarxi	457 000
Davr xarajatlari	116 000

Manba: *ma'lumotlar muallif tomonidan tuzilgan

3 – jadval.

Yil uchun qo'shimcha ma'lumotlar

Asosiy vositalarning amortizatsiyasi	37 000
Asosiy vositalarni sotishdan zarar	3 000
Mehnatga haq to'lash bo'yicha xarajatlar	58 000
Joriy foyda solig'i	18 000

Yuqoridagi ko'rsatkichlarni aniqlash uchun har bir ko'rsatkich formulasi [13] ni keltirib o'tamiz:

Xaridorlardan tushumlar.

Tushum $\pm$ olinadigan schyotlarning kamayishi (ko'payishi) xaridorlardan olingan avanslarning kamayishi (ko'payishi) = xaridorlardan tushumlar

Xaridorlardan tushumlar = 698000 + 8000 = 706000

Yuqoridagi formulada tushum foyda va zarar to'g'risidagi hisobotdan, olinadigan schyot va xaridorlardan olingan avans esa moliyaviy holat to'g'risidagi hisobot orqali olinadi.

Tovarlarni va xizmatlar uchun yetkazib beruvchilarga to'lovlar.

Mol yetkazib beruvchilarga to'lovlar = sotilgan mahsulot tannarxi + davr xarajatlari - eskirish bo'yicha xarajatlar - asosiy vositalarni sotishdan zarar - mehnatga haq to'lash bo'yicha xarajatlar zaxiralarning kamayishi (ko'payishi) to'lanadigan schyotlarning kamayishi (ko'payishi)

Mol yetkazib beruvchilarga to'lovlar = Xodimlarga to'lovlar.

Xodimlarga to'lovlar = mehnatga haq to'lash bo'yicha xarajatlar $\pm$ mehnat haqi bo'yicha majburiyatning kamayishi (ko'payishi)

Xodimlarga to'lovlar = 58000 - 3000 = 55000

Foyda solig'i bo'yicha to'lovlar.

Foyda solig'i bo'yicha to'lovlar = joriy foyda solig'i bo'yicha xarajat $\pm$ to'lanadigan joriy soliqning kamayishi (ko'payishi)

Foyda solig'i bo'yicha to'lovlar = 18000 + 2000 = 20000

Yuqoridagi formulalar orqali pul oqimlari to'g'risidagi hisobotning operatsion faoliyatdan sof pul oqimlari aniqlanadi. Pul oqimlarini sof asosda aks ettirish:

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, Pul oqimlari to'g'risidagi hisobotning bevosita usuli bo'yicha tuzilgan shaklini keltirib o'tamiz:

4 – jadval.

Pul mablag'lari harakati to'g'risidagi hisobot	
20__ yil 1_____ dan 1_____ gacha bo'lgan davr uchun	
Operatsion faoliyatdan pul mablag'larining harakati	
Sotuvdan tushum	+ 706 000
Mol yetkazib beruvchilarga to'lovlar	- (498 000)
Xodimlarga to'lovlar	- (55 000)
Foyda solig'i bo'yicha to'lovlar	- (20 000)
Operatsion faoliyatdan pul mablag'larining holati	+ 133 000
Investitsiya faoliyatidan pul mablag'larining harakati	
Asosiy vositalarning olinishi	- (220 000)
Asosiy vositalarning sotilishi	+ 5 000
Qimmatli qog'ozlarning sotib olinishi	- (72 000)
Qimmatli qog'ozlarning sotilishi	+ 103 000
Investitsiya faoliyatidan pul mablag'larining holati	- (184 000)
Moliyaviy faoliyatdan pul mablag'larining harakati	
Oddiy aksiyalar chop etishdan tushum	+ 150 000
Bank kreditlarining tushumi	+ 100 000
Bank kreditlarining so'ndirilishi	- (50 000)
Foizlar bo'yicha to'lovlar	- (23 000)
Divedend bo'yicha to'lovlar	- (94 000)
Moliyaviy faoliyatdan pul mablag'larining holati	+ 83 000
Pul mablag'larining holatidagi sof o'zgarishlar	+ 32 000
Yil boshiga pul mablag'lari	15 000
Yil oxiriga pul mablag'lari	47 000

Manba: *ma'lumotlar muallif tomonidan tuzilgan

Bugungi kunda pul oqimlari hisobotini tuzishda va uning amaliyotida ayrim xatoliklarga yo'l qo'yilmoqda. Bu esa hisobot shaklini mukammal darajada

shakllanmaganligidan dalolat beradi. Shu sababli «Pul oqimi to'g'risida»gi hisobot shakliga ayrim o'zgartirishlar kiritilish maqsadga muvofiq bo'lar edi. Ya'ni, birinchidan, hozirgi amalda qo'llanilayotgan hisobot shaklida korxonaning pul mablag'larini kirimi va chiqimi bir hisobot davri ko'rinishida aks etgan. Vaholanki, korxonalarning turli faoliyatlarini bir necha yillik davrlar bo'yicha o'rganish, taxlil qilish hamda baho berish maqsadga muvofiqdir. «Pul oqimlari to'g'risida»gi hisoboti shaklida ham «Buxgalteriya balansi» (1-shakl) hamda «Moliyaviy natijalar to'g'risida»gi hisobot (2-shakl) shakllari singari ikki hisobot davrini aks ettirish yaxshi samara bergan bo'lardi. Ikkinchidan, hozirgi kunda amalda bo'lgan ushbu hisobot shaklida pul mablag'larini harakati har bir faoliyat turlari bo'yicha alohida bo'linmalarda tasniflangan.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, pul oqimlari to'g'risidagi hisobotni bevosita usuldan foydalangan holda tuzish va uni taqdim etish natijasida kompaniyalarning moliyaviy hisobotlarini xalqaro standartlar asosida shakllantirish imkoniyati yanada oshadi hamda amaliyotda ushbu shaklni tuzishda yuzaga kelayotgan muammolarni bartaraf etishga va investorlar uchun pul oqimlari holatini ushbu shakldan aniqlashda qulayliklarga olib kelishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

D.E.Norbekov, A.N.To'raev, Sh.Sh.Raxmonov. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari. – O'quv qo'llanma. – T.:“Iqtisod moliya” – 2019. – 332 b.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-fevraldagi PQ-4611 sonli “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida” gi qarori.

Ковалев В. В. (ред.) - Финансы (3-е изд., перераб. и доп.) Издательство: "Проспект" ISBN: 978-5-392-18570-2 2016. 928 с.

Бригхем Ю, Гапенски Л Финансовый менеджмент Полный курс В 2-х т. / Пер. с англ. под ред. В.В. Ковалева. СПб Экономическая школа, 1997 +497с.

Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И. А. Бланк. — Киев : Ника-Центр, 2009.

Нидлз Б., Андерсон Х., Колдуэлл Д. Принципы бухгалтерского учета. Пер. С англ. Под. Ред. Проф. Я. В. Соколова - 2Е изд., стереотип - М.: «Финансы и статистика», 1997 г.

Каримов А.А., Исломов Ф.Р., Авлокулов А.З. Бухгалтерия ҳисоби. Дарслик. Т.: «Шарқ» НМАК, 2004. - 592 б.

Пул оқими тўғрисидаги ҳисобот Ўзбекистон Республикаси бухгалтерия ҳисоби миллий стандарти 9-сон БҲМС. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг Стандарти 04.11.1998 йилда рўйхатдан ўтган, рўйхат рақами 519, кучга кириш санаси 04.11.1998.

7-сон БҲХС. Пул маблағлари ҳаракати тўғрисидаги ҳисобот.
https://www.mf.uz/media/file_uz/audit/2022/msfo/Uzb_GVT_BB2022_A_IAS07.pdf

<https://lex.uz/docs/-4746047>

Buxgalteriya Hisobining Xalqaro Standarti 7 “Pul oqimlari to’g’risidagi hisobot”
<https://fayllar.org/ozbekiston-respublikasi-v4.html?page=22>

Buxgalteriya Hisobining Milliy Standarti 9 “Pul oqimlari to’g’risidagi hisobot”
https://uz.wikisko.ru/wiki/Cash_flow_statement

<https://tfi.uz/docs/oub/edition/%D0%98.%D0%9E%D1%87%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D0%B2-%D0%8E%D0%A3%D0%9C-%D0%9C%D2%B2%D0%A5%D0%A1-%202019-2020-14.02.2020.pdf>

IFRS Academy <https://ifrs.academy/uz#>

<https://tfi.uz/storage/doc-pages/78/original/cc5caf8c621b3f9637accf174e20486dc3dab1c6.pdf>